

KUNNA VI BEKÄMPA INFLATIONEN?

I DEN offentliga diskussion, som förts här hemma om den ekonomiska politikens mål och medel, liksom än mer i det praktiskt-politiska handlandet, ha de penningpolitiska problemen — måhända under inflytande av de senaste månadernas händelser — på ett ganska oförtjänt sätt kommit att intaga en jämförelsevis undanskynd plats. I stället ha de reala spörsmålen trätt i förgrunden; regeringen och kommissionerna ha ställts — kanske man ibland också kan säga ställt sig själva — inför en hel rad komplicerade kvantitativa regleringsfrågor: inför spörsmål om produktionsdirigeringar, ransoneringsfrågor av konsumtionen etc. På så sätt ha vi råkat in i ett mycket svåröverblickat och svårbemästrat planhushållningsproblem, där den uppgift, som tränger efter lösning, i första hand blir att bringa de mångfaldiga detaljregleringarna att harmoniskt samverka, att inordna dem i en av en fast, principiell linje uppbyten generalplan.

I en sådan plan har helt naturligt penningpolitiken sin centrala plats given. Omfattningen av de nödvändiga kvantitativa regleringarna bestämmas icke ensidigt av den aktuella varutillgången och produktionskapaciteten utan i hög grad även av de generellt verkande åtgärder av penningpolitisk natur, som samtidigt vidtagas eller underlåtas. De kvantitativa regleringarna te sig sålunda i många — men visst icke alla — fall icke såsom *komplement* utan såsom *alternativ* till de penningpolitiska åtgärderna. Hur invecklade produktionsföreskrifter, hur många slag av ransoneringskort det svenska folket skall begåvas med, blir sålunda i viss mån beroende på den penningpolitik, som föres av statsmakterna och de valutavårdande myndigheterna.

Ett principiellt erkännande av denna penningpolitikens roll återfinnes i bankofullmäktiges skrivelse av den 7 mars 1940 angående fortsatt suspension av sedelinlösningsskyldigheten; i anslutning därtill angåvo fullmäktige vissa riktlinjer för penningpolitikens samordnande med övriga sidor av den ekonomiska politiken.

Vad fullmäktige i detta hänseende haft anledning framlägga har självfallet icke kunnat vara annat än ramen för en serie konkreta åtgärder, vilkas närmare utformning ankommer på regering och riksdag. Det primära mål såväl för penningpolitiken som den ekonomiska politiken överhuvud, vilket i nuvarande läge uppställts av bankofullmäktige, är att den redan inträffade fortskridande prisstegringen skall hållas tillbaka och att en inflatorisk prisutveckling i varje fall bör förhindras. Denna målsättning har av finansministern i hans uttalande till statsrådsprotokollet accepterats med det förtydligande tillägget, att programmet icke innebär någon stel bindning vid en viss prisnivå men väl att ansträngningarna böra inriktas på att förhindra en allmän prisstegring utöver vad det försämrade försörjningsläget får anses motivera. Bankoutskottet å sin sida bidrager i sitt utlåtande med den ytterligare kommentaren till programmet, att en stegring av ersättningen till svenska produktionsfaktorer bör såvitt möjligt begränsas.

Man har — som det synes med rätta — ur statsmakternas direktiv för penningpolitiken utläst önskan *dels* att åtgärder vidtagas för att begränsa allmänhetens köpkraft med hänsyn till den sjunkande tillgången på konsumtionsvaror, *dels* att den nödvändiga ökningen av statsinkomsterna åvägbringas i former, som innebära att här för så långt som möjligt äkta inkomster tagas i anspråk i stället för med sedelpressarnas hjälp alstrad virtuell köpkraft. Här skall icke ifrågasättas, att de av statsmakterna angivna medlen av allmänekonomisk och speciell penningpolitisk art i och för sig kunna vara lämpliga instrument för förverkligandet av ett dylikt program. Men vad man med hänsyn till de högeligen svävande uttryckssätten i statsmakternas penningpolitiska deklarationer har grundad anledning draga i tvivelsmål är, att de beslutande myndigheterna bildat sig en preciserad uppfattning om »det strategiska utgångsläget», d. v. s. främst styrkeförhållandet mellan de krafter, som nu verka i inflatorisk riktning och de medel, som äro tillgängliga och nödvändiga för att bemästra dessa krafter. Här föreligger en bedömningsfråga, vars besvarande icke minst med hänsyn till den statistiska mörkläggning, som för närvarande genomförts på det penningpolitiska området, möter de största svårigheter för en utomstående. När icke desto mindre ett försök skall vågas till en dylik uppskattning av de mot varandra stående krafterna, sker detta främst i förhoppningen att därigenom

kunna bidra till att diskussionen föres närmare inflationsproblemetets kärna.

Bland de faktorer, vilka nu ge eller kunna tänkas ge upphov till inflatoriska tendenser, intaga de *växande statsutgifterna* ostridligen det första rummet. Budgetens omslutning bestäms primärt av de militära utgifterna, vilka — därest kostnaderna för såväl den personella som den materiella beredskapen medräknas — f. n. torde belöpa sig till mellan 200 och 300 miljoner kronor i månaden. En grov uppskattning av de totala statliga och kommunala utgifterna ger vid handen, att dessa torde uppgå till minst 40, måhända 50 % av den sammanlagda nationalinkomsten.

I andra rummet bland de inflatoriska eller inflationsunderbyggande krafterna kommer *prisstegringen å importvaror*, i sin tur en funktion av stegrade råvarupriser, höjda fraktsatser etc. Från augusti 1939 till april 1940 steg Kommerskollegii importvaruindex med 56 %. Den kraftigt fördyrade importen har haft ett växande direkt och indirekt inflytande på de svenska inlandspriserna. Kommerskollegii grosshandelsindex ökade under tiden augusti 1939—april 1940 med 27 %, och riksbankens konsumtionsprisindex steg från 100 i augusti 1939 till 111,5 i april 1940. De indirekta skatternas andel i denna ökning beräknades i aprilindexen utgöra 2,4 enheter, varför en från dessa skatters direkta inverkan rensad index skulle för denna månad belöpa sig till 109,1.

Stegringen av levnadskostnaden har å sin sida på såväl den statliga som enskilda arbetsmarknaden via de rörliga tilläggen föranlett *kompensatoriska löneökningar*, vilka för närvarande per månad kunna uppskattas till drygt 3 miljoner kronor för statstjänstemännens och cirka 3,5 miljoner kronor för de av ramavtalet direkt berörda arbetarnas vidkommande. Härtill komma emellertid såväl indextillägg inom den kommunala förvaltningen som vissa delvis kompensatoriska löneökningar på den enskilda arbetsmarknaden i form av förhöjningar av grundlönerna; dessa senare torde grovt räknat kunna uppskattas till 3 miljoner kronor i månaden.

Tillsvidare synes icke sannolikt, att vid sidan av de statliga kreditbehoven uppträdande låneanspråk från kommunala organ eller enskilda personer givit upphov till *kreditinflatoriska* tendenser. Ansatser till en ökning av den kommunala upplåningen för investeringsändamål, som i dagens läge te sig mindre önskvärda, torde numera effektivt bemötas av den i sista hand avgörande instansen; redan ha sålunda — med tillämpning av nya bedöm-

ningsgrunder — på finansministerns föredragning flera kommunala låneansökningar avslagits av Kungl. Maj:t. Tecken tyda på att en betydligt skärpt prövning av kreditbehoven, med beaktande av läget på kapitalmarknaden, numera genomförts även från affärsbankernas sida. Mindre uppmärksammade äro de inflatoriska impulser, som kunna emanera från *svensk kreditgivning till utlandet*. Den inflatoriska utveckling, som under förra kriget kunde skönjas i neutrala länder, var, såsom bl. a. Cassels undersökningar visat, förutom av statens behov, föranledd av omfattande varuleveranser utan omedelbart vederlag i varor eller tjänster liksom också av kreditgivning i andra former till de krigförande staterna. Det kan ifrågasättas, huruvida icke i vårt land i viss mån analoga förhållanden under nuvarande krisperiod förekommit i samband med det ekonomiska biståndet till Finland, och om icke dylika risker i en eller annan form kunna tänkas ånyo uppträda under den närmare framtiden i anslutning till en i och för sig i rådande läge önskvärd nyorientering av vår utrikeshandel.

Den *ökning av betalningsmedelsförsörjningen*, som kan betraktas såsom det utåt synbara resultatet av de inflatoriska krafternas samspel, uppgår för närvarande till inemot 50 % i förhållande till motsvarande tid i fjol; den 8 juni 1940 utgjorde nämligen den utlöpande sedelmängden i runt tal 1,420 miljoner kronor emot i runt tal 960 miljoner kronor i början av juni 1939. Denna ökning framstår vid en jämförelse med motsvarande företeelser utomlands såsom mycket betydande. Den kan icke bortförklaras med hänvisningar till sedeltesaurering el. dyl. Den är tvivelsutan ett utpräglat inflationsfenomen.¹

¹ Konstaterandet härav innebär dock icke en oreserverad anslutning till tanken, att de aktuella penningpolitiska problemen i vårt land böra ses ur den mekaniska kvantitetsteoriens synvinkel, d. v. s. bedömas efter de kända formler, som uttrycka penningens köpkraft i ett mer eller mindre modifierat förhållande mellan penningmängden och varukvantiteterna. Kvantitetsteorien var ett betecknande led i de teoretiska tankekonstruktioner, som byggde på grundvalen av det liberalistiska skeddets mindre bundna näringsliv och vilkas bärande princip utgjordes av förutsättningen, att de ekonomiska faktorerna i fritt dynamiskt spel sträva efter balans. Med de teoretiska systemens utveckling mot större realism har även kvantitetsteorien blivit mera komplicerad, men i princip är den dock oförändrad. I våra dagars näringsliv — i synnerhet nu under krigsekonomiens inflytande — äro såväl utomlands som inom vårt land alltför många moment av statisk natur insprängda för att denna teori längre skall kunna användas utan reservation för så många och väsentliga avvikelser, att vedertagna beteckningar lätt erhålla missvisande karaktär. De kvantitativ-dynamiska krafternas betydelse skall naturligtvis på intet sätt för-

Kunna vi bekämpa inflationen?

Att den inflatoriska karaktären av den vidgade betalningsmedelsförsörjningen icke mera allmänt erkänts kan bero på flera orsaker. En av dessa är sannolikt den, att en markerad flykt från penning- till sakvärden hittills icke synes ha kommit till stånd utan snarare motsatsen; man må exempelvis jämföra utvecklingen av obligationskurserna å ena sidan och av aktiekurserna å den andra sidan. Allmänhetens reaktion på denna punkt torde till icke ringa del sammanhånga med att krigsriskerna uppfattas såsom större för ägare av realkapital än för innehavare av fordringar.

Efter denna — högeligen summariska — översikt över de inflatoriska krafterna ha vi att uppmärksamma de medel, som ingå i det av statsmakterna utstakade penningpolitiska programmet. Dessa medel tänkas insatta *dels* från varusidan (prispolitiken), *dels* från penningsidan (räntepolitiken, finanspolitiken, valutapolitiken och lönepolitiken); de täcka sålunda tillsammans större delen av fältet för den allmänna ekonomiska politiken.

På *prispolitikens* område synas vi f. n. stå vid en avgörande vändpunkt. Så länge importen västerifrån kunde upprätthållas, kunde det vara befogat att inrymma betydande eftergifter åt en prisstegring, sammanhängande med uppgången i importvarornas priser. Det är möjligt, att man låtit de härifrån utgående impulserna spela en alltför stor roll, så att tendensen faktiskt gått mot en sammanlänkning av den svenska prisnivån med den starkt stigande prisutvecklingen i vissa av våra importländer västerut. I fortsättningen äro vi emellertid, såvitt inga radikala förändringar i det handelspolitiska läget inträffa, i övervägande grad hänvisade till leveranser från länder, där prisnivån är underkastad en starkare statlig kontroll, varvid riktmärket i flera fall utgör en stabilisering av priserna. Detta synes vara en omständighet som icke kan förbigås vid en omprövning av huvudlinjerna för den svenska prispolitiken.

nekas. Dem måste man tvärtom i hög grad räkna med. Men det ekonomiska händelseförloppet i dag försiggår — på grund av väsentliga strukturella förändringar av såväl ekonomisk som social natur — i andra former än under ett utpräglat liberalistiskt skede och torde även avvika från det ekonomiska skeendet under och efter världskrigsåren 1914—18. Emellertid måste en expansion på penningsidan nu liksom då givetvis vara ägnad att pressa prisnivån uppåt, men i stället för de för mer eller mindre automatiskt inträdande följderna kommer nu en betydligt intensivare strid i olika etapper mellan bundna och fria krafter att försiggå, en strid, vars konsekvenser ej kunna i enskildheter förutsägas.

Den statliga prisövervakningen kan och får emellertid under inga förhållanden bedrivas så, att priset blir satt ur stånd att fullgöra sina fundamentala ekonomiska funktioner: att, i de fall då så synes lämpligen böra ifrågakomma, beskära efterfrågan men att också, där så befinnes befogat, stimulera till nyproduktion, eventuellt av substitutionsvaror. Ligger det någon mening i talet om prispolitikens uppgifter i folkförsörjningen, måste man vara beredd att taga också den konsekvensen därav att medge en på prisbildningens väg genomförd inkomstöverflyttning från det passiva kapitalets ägare till ägarna av det aktiva kapitalet, från icke riskbärande anställda till riskbärande sådana. (Kan man förneka att arbetarna i de efemära krigsindustrierna bära risker, när de tvärtom ha att utstå den mest pressande av alla — arbetslöshetsrisken?)

Såvitt problemet gäller de från penningsidan insatta antiinflatoriska medlen, framträder särskilt i fråga om *räntepolitiken* med synnerlig styrka obenägenheten hos statsmakterna att i väsentlig mån lita till den liberala ekonomiens klassiska vapen; bankofullmäktige ha med stor pregnans påvisat, hur den ökade bundenheten i samhällsekonomin är ägnad att i stor utsträckning begränsa räntepolitikens verkningar.

På det *finanspolitiska* området har likaledes inträtt en bundenhet, vartill motstycke tidigare saknades. Förr, när det statsfinansiella läget medgav större frihet i budgetpolitiken, kunde denna användas bl. a. såsom ett medel för att påverka prisnivån i antingen deflatorisk eller inflatorisk riktning eller ock för uppnående av prisstabilitet. I nuvarande läge finnes ingen sådan valfrihet, utan budgeten domineras fullständigt av en starkare faktor, nämligen av de exceptionella och ovillkorligt prioritetsberättigade försvarsutgifterna, vilkas storleksordning i annat sammanhang berörts. Dessa utgifter utgöra ett mycket markerat inflationshot; med i vårt land rådande inkomstfördelning — där enligt uppskattningar från år 1935 mer än 70 % av det sammanlagda antalet familjer hade en årlig inkomst av 3,000 kronor eller mindre — måste det nämligen i längden vara förenat med hart när oöverstigliga svårigheter att med äkta sparmedel finansiera allmänna utgifter av en sådan storleksordning som de nuvarande.

Såvitt fråga är om de direkta skatterna, komma reserver att tagas ur gömmorna för att betala utskylderna, när skattetrycket överskrider en viss gräns; den i princip åsyftade beskattningen av

inkomsterna förvandlas därigenom partiellt till en faktisk förmögenhetskonfiskation och utövar till denna del en inflatorisk effekt. Vad åter angår de av bankofullmäktige efterlysta och av finansministern bebådade konsumtionsskatterna, kunna ej heller de drivas för långt. Ur ren penningteoretisk synpunkt vore måhända den riktiga skattesatsen den, som erfordrades för att uppsuga all den köpkraft, som i händelse av oförändrat varupris skulle frigjorts vid den inträffade varuknappheten; denna princip skulle emellertid i många fall leda till socialt orimliga resultat. Liksom den direkta beskattningen kan även den indirekta under vissa förutsättningar vara ägnad att framkalla inflatoriska biverkningar; detta är framför allt fallet i den mån konsumenterna-löntagarna lyckas på andra befolkningsgrupper, i första hand företagarna-arbetsgivarna helt eller delvis övervältra skattens belopp i form av höjda löner. Vidare kan vid denna skatteform en inflatorisk tendens uppkomma, därest skatten uppbäres på ett tidigare skede av produktions- och distributionsförloppet än detaljhandelsskiktet; i detta fall kan man nämligen förutse, att mellanhänderna komma att beräkna sina vinstpålägg icke blott på varans ursprungliga pris utan även på skattebeloppet (ett typiskt exempel härpå utgjorde den numera avskaffade gummiringsskatten).

Den statliga upplåningen åter har med den uppläggnings, som det stora försvarslånet erhållit, ansetts innebära betydande garantier för att äkta sparmedel i största möjliga utsträckning komma att inflyta till statskassan. Säkerligen är också denna låneform ur penningpolitisk synpunkt ovanligt välfunnen; huruvida detta *organiserade* sparande i längden skall kunna ersätta ett *obligatoriskt* sparande, synes dock lämna rum för tvivelsmål.

Valutapolitiken och dess inflytelser på den inhemska prisnivån ha i det förändrade läget för vår utrikeshandel kommit att tills vidare intaga en blygsam plats. Sedan slutet av augusti 1939 har den svenska valutan som bekant formellt varit knuten till dollarn; i realiteten har däremot alltjämt, intill dess handelsspärren västerut slöts under förra hälften av april, ett faktiskt samband upprätthållits med pundvalutan. Onekligen förelägo därigenom risker för att en inflatorisk prisutveckling i England via en fixerad pundkurs skulle komma att sprida sig till vårt land, men, såsom ovan framhållits, kan denna fara icke numera betraktas såsom aktuell.

Det led i det penningpolitiska programmet, vilket i närvarande läge måhända framstår som det allra viktigaste, är emellertid *löne-*

politiken. Bankofullmäktige ha i sin skrivelse strukit under den synnerligen stora betydelse, som lönepolitiken har för prisutvecklingen. Fullmäktige ha därvid särskilt beaktat de prispolitiska återverkningarna av det nu i stigande utsträckning tillämpade systemet med kompensation för ökade levnadskostnader, såsom dessa komma till uttryck i indextalen, och ha hemställt, att frågan angående indexreglering av lönerna genom statsmakternas försorg snarast måtte upptagas till en mera ingående och allsidig omprövning. Fullmäktige antyda, att enligt deras uppfattning en begränsning av kompensationen genom en rensning av levnadskostnadsindex framstår såsom av förhållandena påkallad.

I den offentliga diskussionen har framträtt en benägenhet att betrakta indexrensningen som ett radikalmedel mot de från lönesidan utgående inflatoriska impulserna. Hur kringskurna möjligheterna härutinnan emellertid äro, framgick av ett inlägg av d:r Ivar Anderson i debatten i andra kammaren den 25 maj om penningprogrammet.

Normerande för de tillägg, vilka utgå såsom kompensation för stigande levnadskostnader, äro som bekant för närvarande i stort sett beträffande statliga befattningshavare det civila avlöningsreglementets bestämmelser och beträffande den enskilda arbetsmarknaden det s. k. ramavtalet mellan Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen. För det rörliga tillägget enligt civila avlöningsreglementet gäller för närvarande en högsta gräns, vilken ligger vid 20 % stegring av levnadskostnaderna utöver 1935 års genomsnittliga nivå, d. v. s. vid levnadskostnadstalet 120. Då levnadskostnadstalet den 1 april var 119, kan man med visshet räkna med, att den nyss angivna högsta gränsen skall komma att vid nästa kvartalsskifte överskridas. Om och i vilken mån ytterligare tillägg därefter skall utgå, beror på riksdagens prövning, varvid riksdagen principiellt har fria händer för utformandet av de med sådant tillägg förbundna villkoren.

Ramavtalet mellan Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen skiljer sig, enligt vad d:r Anderson framhöll, i betydelsefulla avseenden från de nyss berörda bestämmelserna i civila avlöningsreglementet. Viktigast är, att avtalet icke innehåller någon motsvarighet till den gräns för levnadskostnadsstegringen, vid vars överskridande det automatiska tillägget upphör att utgå. Ej heller finnes i avtalet någon tidsfrist fastställd för giltighet av dess bestämmelser. Sistnämnda omständighet får särskild relevans

Kunna vi bekämpa inflationen?

på grund av ramavtalets säregna juridiska karaktär; ramavtalet har nämligen som bekant närmast karaktär av en rekommendation från arbetsmarknadens huvudorganisationer till de olika specialförbunden, och det får juridisk betydelse, endast i den mån dessamma inlemmas såsom beståndsdel i kollektivavtal. Läget är nu det, att ramavtalets bestämmelser successivt kommit att infogas i ett stort antal kollektivavtal med mycket varierande giltighetstider; även om man för närvarande synes tendera att sluta nya överenskommelser på basis av ramavtalet med giltighet endast tills vidare, utesluter detta icke, att andra kollektivavtal med ramavtalets kompensationsbestämmelser under de senaste månaderna träffats, vilkas verkningar sträcka sig till medio av nästa år eller kanske ännu längre.

Av dessa uppgifter rörande ramavtalet och på detsamma grundade kollektivavtal torde framgå, att en helt annan bundenhet i fråga om dyrtidstilläggen föreligger än när det gäller statstjänstemännen. Det är anledning att särskilt fästa uppmärksamheten på, att dessa kollektivavtal juridiskt sett icke kunna rubbas genom överenskommelse mellan Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen, utan för att åstadkomma modifikationer under loppet av de särskilda avtalens giltighetstid tarvas uppgörelse mellan resp. specialförbund.

Resultatet blir sålunda, att om det med visst fog kan göras gällande, att bestämmelserna om rörligt tillägg för statstjänstemän på sin tid prejudicerade frågan om indexlöner på den enskilda arbetsmarknaden, består för närvarande den motsatta risken, nämligen att den enskilda marknadens lönesättning skall komma att prejudicera och normera lönekompensationen för de statliga befattningshavarna, därest man icke ingriper i lagstiftningsväg emot de avtalsmässigt fastställda indexlönerna. Är man emellertid beredd att taga ett sådant steg, inställer sig frågan, huruvida man kan eller bör nöja sig därmed, eller huruvida det icke framstår såsom mest rationellt att på en gång stipulera en temporär lönestopp, gällande löneökningar överhuvud taget, alltså oavsett om de ha karaktär av dyrtidstillägg eller icke. Eljest föreligger otvivelaktigt den risken, att de förmåner, som förvägrats löntagarna i form av dyrtidstillägg, i stället återkomma i form av krav på förhöjda grundlöner vid avtalsperiodernas slut.

Med hänsyn till de starka psykologiska olägenheter, som skulle komma att vidlåda en tvångslagstiftning på arbetsmarknaden av

Kunna vi bekämpa inflationen?

nu antydd karaktär, synes därför böra övervägas, i vad mån andra och mindre stötande utvägar kunna erbjuda sig, och tanken går därvid osökt till den i den offentliga debatten under senare tid såväl hemma som utomlands livligt dryftade frågan om tvångsparande av löneökningar. Men de som anbefalla den vägen måste ha klart för sig, att den såsom politiskt korollarium för med sig en motsvarande reglering av företagar- och kapitalinkomster.

Denna översikten över de av bankofullmäktige skisserade anti-inflatoriska medlen har på många och avgörande punkter givit vid handen, att medlen näppeligen vart för sig kunna få den åsyftade effekten. En viss hämmande inverkan på prisstegring kunna de dock självfallet få, och denna skulle otvivelaktigt förhöjas, därest de olika vapnen bragtes att samverka i en enhetlig fälttågsplan. På denna punkt brister programmet med resultat, att man riskerar, att det hela rinner ut i en serie divergerande, måhända t. o. m. varandra motverkande aktioner.

Men även om man på det penningpolitiska området lyckas uppnå en organisering av krafterna och en koordination av instanserna, måste man dock ha klart för sig, att utgångsläget är sådant, att en viss inflation torde vara ofrånkomlig. Är det då icke bättre att ta steget in i denna utveckling medvetet och med insikt om konsekvenserna? Med mycket större framgång kan man då ge sig i kast med uppgiften att söka begränsa och moderera inflationen. Det synes icke vara någon realistisk politik att blunda för penningvärdeförsämringen, men det är en av de största uppgifterna för svensk ekonomi att söka, så långt möjligt är, lindra skadorna därav. Statsmakterna sväva på målet i sina yttranden i denna fråga; därför te sig också planerna på bekämpandet av inflationen så svävande, så vaga, så splittrade. Detta tillstånd får icke fortsätta, ty det är i alla avseenden farligare än ett medvetet steg in i inflationen. Sladdar man in i denna, vet man aldrig hur djupt man sjunker.

Observer.